

A most bemutatott nevek azt illusztrálják, hogy a névadók igyekeznek alkalmazkodni a megváltozott társadalmi, gazdasági körülményekhez. A gazdasági szervezetek egy része az új tevékenységi formára utaló megnevezésre cseréli régi nevét, mások ezt kifejező nevet választanak. A névadás, névválasztás során ugyanakkor kétségtelenül tapasztalható negatív jelenség is: a névrendszerbe nem illő, idegen hangzású megnevezések elszaporodása. Ennek megállítása, helyes irányba terelése az ott élő szakemberek és névhasználók feladata. Mindenesetre jelenleg az tapasztalható, hogy az intézménynevekben egymás mellett van a régi és az új.

P. CSIGE KATALIN

Egy adalék a névvel való csúfolódás történetéhez

A személynevek életében nem elhanyagolható szerepet játszik a névhangulat. Nyilván így volt ez a régebbi időkben is, legfeljebb a nevekről való véleménnyilvánítások csak igen szórványosan maradtak az utókorra. Ami a keresztnéveket, beceneveket illeti, a koronként és a tájanként változó divat – közvetve – tudósít bennünket a változó ízlésről; de a statisztikák nem mondják meg, hogy egy név miért szép vagy miért csúnya. Nem beszélve a családnevekről, amelyek többnyire kívül rekednek a választhatóság körén.

Ezért is olvastam nagy érdeklődéssel a Névtani Értesítő előző (15.) számában E. ABAFFY ERZSÉBET (17–8) és KOVALOVSKY MIKLÓS (194–7) cikkeit. ABAFFY két korai véleménnyilvánítást közöl: az egyik az Érsekújvári Kódex azon részlete (520–1), amely Szűz Mária nevét magasztalja azzal, hogy minden betűjét egy drágakő nevével hozza kapcsolatba; a másik Szamosközy István kéziratából való, melyben a szerző élénk szavakkal veszi pártfogásába a *Krisztina* nevet az idegen hangzású *Grizeldis*-szel szemben. (Hogy az utóbbiról mi jut Szamosközy eszébe, azt inkább mellőzöm.) – KOVALOVSKY család- és keresztnéveket egyaránt vizsgál, abból a szempontból, hogy ezek milyen asszociációkat keltenek az egyes írókban. Példái újabb keletűek, de nagyon tanulságosak: a nevek nemcsak a „kellemes – kellemetlen” skáláján helyezhetők el, hanem gyakran színeket, formákat, ízeket, szagokat, sőt tapintásélményeket is felidézhetnek.

Hadd csatlakozzam most én is egy – remélhetőleg – érdekes adalékkal a régi korok névhangulata kutatásának témaköréhez! Az Úriszék (XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk. Varga Endre. Bp., 1958.) vaskos kötetében, a 37.

tételszám alatt (106. lap) bukkantam rá egy sértegetési ügyre, melyben egy gúnynév is fontos szerepet játszik. Az 1593. január 6-án Szalónakon tárgyalt ügyet a regeszta röviden így foglalja össze: „Csatári jobbágyokat tilalmas erdő vágásáért ítélnék el. Azok, akik megjelentek az úriszék előtt, 5, akik távol maradtak 10 forintot fizetnek. Az erdőispán pedig, mivel gúnynéven szólította [az én kiemelésem: J. D.] és szidalmazta a falu bíróját, köteles azt megkövetni.”

A szöveg idevágó részét érdemes betűhűen idéznünk:

„Draghmanjcz Petter az chattaryák kepeben elo ala es ezth fellele: Hogy im erthem, hogy myth felel my hozhank, wgý mond. Es az my nemõ neweth ennekem adoth, hogy ennekem Tropýnyák¹ Petter nevem, azerth hogy effele tjzteleetlen neweth adoth hozzam, feõl nem wethem volna diomerth. Megh penigh lelek kwrwanok² zydoth az Pal, azerth enis az tjztes törwentõl warok.”

Azaz: „Dragmanics Péter az csatáriak képében előáll és ezt felelé: Hogy im értem, hogy mit felel mihozzánk, úgymond. És aminemő nevet ennekem adott, hogy ennekem *Tropinyák* Péter [a] nevem; azért, hogy efféle tiszteleetlen nevet adott hozzám, föl nem vettem volna diómért. Még [’továbbá’] penig lélekkurvának szidott az Pál: azért én is az tisztos törvénytől [igazságtételt] várok.”

A közzétévfő lábjegyzetei e szakaszhoz: 1. A „Tropinyák” gúnynévet az erdőispán adta a bírónak, aki ezért s egyéb sértésekért vele szemben viszontkeresetet támaszt. – 2. A „beste lélek”, „eb lelkű”, „kurva lelkű” stb. kifejezések használata, valaki lelkének szidalmazása a kor felfogása szerint nemcsak súlyos sértésnek, hanem mint „lélekkel való káromkodás”, bűncselekménynek is számított.

A fentiek értelmében természetes, hogy elmarasztaló határozat született: „az bjrak törwenye wgý talaltha, hogý az erdõ ispan megh kõwese az bjroth az zýttokerth” (uo.). A rögzített tényekből tehát kiderül: szitkozódás közben egy *Dragmanics* családnevű illetőt a vitatkozó fél – nyilvánvaló bántó szándékkal – *Tropinyák*-nak nevezett. Hogy ezt az érintett gúnynévként értékelte, abból is kiderül, hogy a per folyamán „tiszteleetlen nevet adott hozzám” megjegyzéssel tett panaszt.

Utólag, négy évszázad távolából nehéz megállapítani egy gúnynév gúnyosságának tényleges forrását. Talán nem tévedek azonban, ha felteszem, hogy a névhangulat alakulásában a különös (XX. századi fül számára mindenesetre komikusságot sem nélkülöző) hangzás is szerepet játszhatott. Egy *trop* kezdetű szó a magyar nyelvben kétféle eredetet sugall: a szókezdő mássalhangzó-torlódás miatt leginkább idegen etimont, esetleg belső keletkezésű, hangutánzó – hangfestő tövet. Esetünkben az *-inyák* szóvég miatt fel sem merülhet a belső keletkezés lehetősége, mégis van valami rezonancia a tudatban a magyar onomatopoetikus szavakkal, s ez az áthallás meghatározza a névhangulatot is.

(Talán furcsa az analógia, de közismert századunk kabarészerzőinek kedvelt névgyártási módszere: végy egy vagy két hebehurgyán, falsul csengő szótagot, ragassz hozzá egy tipikusan szláv, német stb. családnévképzőt, és máris kész a mókás név, amely még az öltözetnél is jobban jellemez egy ügyefogyott, flúgos, csetlő-botló, különc vagy éppen bumfordi alakot.)

Mi tagadás: először olvasván e régi csúfolódás aktáit, én is elmosolyintottam magam a *Tropinyák* név láttán. Eléggé kellemetlen, szabadszájú ember volt ez az erdőispán, de azért névalkotó leleménnyel is meg lehetett áldva – gondoltam –, mert nemcsak káromkodással, hanem egy csattanós gúnynévvel is fricskát adott a bírónak. E szó megalkotása azonban mégse tőle származik! Aki ugyanis veszi a fáradságot, hogy az ügyirat végén felsorolt megbírságoltak listáját végigböngéssze, meglepetéssel tapasztalhatja, hogy a fát dézsmáló csatári jobbágyok között szerepel harmadikként *Tropinyák* (Tropjnyák) Máté is (aki nyilván távollétével tüntetett, mert nem őt, hanem tíz forintot róttak ki rá. A névtani „művelet” tehát csak ennyi volt: az erdőispán egy létező, természetes családnévet felhasználva gúnyolta a bírót. A név – vélhetőleg – mégsem volt semleges hatású, mert különben nem lett volna alkalmas csúfolódásra.

Egy fontos körülményt még nem szabad említetlenül hagynunk: a magyar nyelvhatár nyugati, délnyugati szélén vagyunk, ahol a vegyes lakosság, sőt nem kevés településen a magyarság kisebbségi helyzete közönséges állapotnak tekinthető. Itt, a nyugati végeken a német nemzetiség mellett a horvát és szlovén népcsoport volt jelentősebb tömeggel képviselve. Bár az irat nem beszél az ügyben érintettek nyelvéről, de a 14 családnévből csak 3 magyar (*Kis, Tót, Horvát*), a többi szláv eredetű. Anélkül, hogy a szóban forgó perpatvarból nem létező nemzetiségi konfliktust kreálnánk, feltehetjük, hogy alkalmanként az együtt élő nyelvek eltérő hangsorépítési szabályai kölcsönösen csipkelődések vagy sértegetések forrásául is szolgálhattak. Szerencsére itt kiderül, hogy a vitatkozók „ékes magyar nyelven” szidják egymást, de a névvel való csúfolódáshoz végső soron mégis az adhatott alapot, hogy egy idegen eredetű név magyar kontextusba kerülve – feltehetőleg a különleges hangzásból táplálkozva – új hangulati tartalommal töltődött fel.

JUHÁSZ DEZSŐ